

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เป็นการศึกษา บ้านเรือน และที่อยู่อาศัยของชาวนาภาคกลาง ณ บ้านหมูลาว อ.บางซ้าย จ.พระนครศรีอยุธยา โดยมีจุดประสงค์เพื่ออธิบายสังคมชาวนาในบริบททางวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับ "แบบแผนชีวิต" (life pattern) หรือลักษณะการทำมาหากินของชาวนา นับตั้งแต่ การตั้งถิ่นฐาน การทำนาแบบพึ่งธรรมชาติ การทำนาแบบเครื่องจักร การทำงานนอกภาคเกษตรกรรม และการทำงานในเมือง แบบแผนชีวิตต่าง ๆ กันนี้ มีความผูกพันกับลักษณะการอยู่อาศัย การจัดระเบียบของครัวเรือน การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า สังคมชาวนาบ้านหมูลาว เกิดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีอายุประมาณ 100-150 ปี สังคมชาวนาที่นี่ มีลักษณะเป็น สังคม "บ้านทุ่ง" (homestead) ซึ่งเกิดขึ้นใหม่ ต่างจากชุมชนดั้งเดิม กล่าวคือ ชาวนาของสังคมบ้านทุ่งเป็นชาวนาอพยพ และมีหลายเชื้อชาติ ทั้ง ไทย ลาว มอญ เขมร และ จีน คนเหล่านี้ตั้งบ้านเรือนอยู่กระจัดกระจาย ตามลำคลอง จับจองที่ดินเพาะปลูกข้าวนาหว่าน โดยอาศัยแรงงานคนและสัตว์ ซึ่งบางครั้งต้องเผชิญกับ ภัยแล้ง น้ำท่วม และลมพายุ สังคมบ้านทุ่ง ยังต้องพึ่งพาศูนย์กลางทางศาสนา และเศรษฐกิจจากชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่าโดยรอบ ซึ่งทำให้เครือข่ายทางสังคมมีลักษณะเปิดกว้าง และรวมตัวกันอย่างหลวมๆ นอกจากนี้ ยังถูกกระตุ้น และเติบโตมาพร้อมกับการค้าข้าว และระบบทุนนิยม ซึ่งทำให้ชีวิตชาวนาต้องปรับตัว และเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

เงื่อนไขของการทำมาหากิน จากการทำนาหว่านพึ่งธรรมชาติ มาสู่ การใช้เครื่องจักร และเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีผลกระทบต่อ ลักษณะการอยู่อาศัย กล่าวคือ บ้านเรือนในระยะแรกคือ เรือนเครื่องผูก สร้างจากไม้ไผ่ ซึ่งขาดความคงทน ถูกปรับปรุงแก้ไขมาเป็นเรือนฝากระดาน และเรือนเครื่องสับ ซึ่ง แข็งแรงกว่า จนถึง หลัง พ.ศ.2500 เป็นต้นมา จึงเกิดเรือนบังกะไล ที่มีพื้นที่ใช้สอยกว้างขวาง ขณะที่เรือนไทยเครื่องสับ จะถูกต่อเติมพื้นที่ให้ใกล้เคียงเรือนบังกะไลมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยยังพบได้จาก ส่วนประกอบของบ้าน จากเดิมบ้านประกอบด้วย เรือน ใจครัว ใจควาย ยุ้งข้าว บ่อน้ำ และลานบ้าน มาสู่ บ้านที่ประกอบขึ้นเพียง เรือนและใจครัว และเพิ่มเติมพื้นที่ห้องน้ำห้องส้วม ในเวลาต่อมา

การเปลี่ยนแปลงนี้ สะท้อนการใช้พื้นที่ บ้านเรือน ของชาวนาในช่วงเวลาประมาณ 150 ปี ซึ่งเปลี่ยนจาก พื้นที่การทำงานของคนจำนวนมาก (ระเบียง+ชาน+ลานบ้าน) มาสู่ พื้นที่เพื่อการพักผ่อนส่วนบุคคล (ห้องนอน ,ห้องน้ำ, ห้องดูโทรทัศน์) ขณะที่การทำงานในไร่นา เริ่มหายไปเพราะปัญหาหนี้สิน ชาวนาส่วนมากจะขายที่ดิน และเข้ามาหางานทำและอาศัยอยู่ในเมือง "บ้าน" ของชาวนาบางส่วนจึงไม่มีคนอาศัยอยู่ จนกระทั่งถึงวันหยุด หรือเทศกาล และชาวนาบางส่วน จะมี"บ้าน"ไว้เพื่อการทำกิจกรรม ที่เน้นความพึงพอใจส่วนตัว ที่ง่ายและสะดวก ซึ่ง ตัดขาดการทำกิจกรรมร่วมกับคนอื่น ๆ สิ่งนี้ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในท้องถิ่น เป็นแบบสั้นๆ และไม่มี การพึ่งพาอาศัยกันระยะยาว เหมือนเช่นอดีต